

Минуле стукає в наші серця

Вчитель історії. Минуле століття пронеслося над Україною трьома голодоморами: 1921-1922, 1932-1933, 1947 років.

Указом президента В.А. Ющенко було запроваджено День пам'яті жертв голодоморів та політичних репресій, який щороку відзначається у четверту суботу листопада.

Пам'яті тих, хто загинув від голодомору 1932-1933 роках присвячується усний журнал «Минуле стукає в наші серця».

(Звучить «Соната» Бетховена. Виходять ведучі).

1-й ведучий.

*Забитим мечем стало ліпше,
Ніж повбиваним голодом,
Що гинуть проколені,
За браком плодів польових...
Руки жінок милосердних
Варили своїх діточок,
Які стали поживою їм.*

(Плач Єремії, глава 4 вірш 9-10)

Ці скорботні рядки присвячує Василь Пахаренко тим, яких давно не має. Яких спопелив найстрашніший злочин сталінського тоталітарного режиму – штучний голод 1933 року. Сім десятиліть тому сатанинська лапа брутально перерила життя мільйонам людей. Зотліли і стали попелом з'їдені голодом тіла людей, стали попелок їхні надія і віра.

Але перед тим жорстока доля, мабуть, щоб болючішим був удар, віковичну мрію перетворила майже на дійсність.

2-й ведучий *(відкриває сторінку журналу).* Перша сторінка нашого журналу «Переддень голоду», висвітлює причини голодомору в Україні 1932-1933 років.

(Учні, одягнуті у вбрання темного кольору, виходять з обох боків і зупиняються біля макет, і усного журналу).

1-й учень. 1923-1929-ті були найщасливішими роками для України за останні століття.

Більшовики почали свою діяльність з «Декрету про землю», який дав селянам найголовніше – землю, про яку вони мріяли віками. Селяни повірили у вільне, заможне життя, з любов'ю обробляли землю, отримуючи добрі врожаї. Але незабаром була запроваджена продрозкладка – у селян силою забирали хліб. По селах нищпорили продзагони.

2-й учень. У 1920 році у одному селі був характерний, як для радянської влади, випадок: в село приїхав продовольчий загін. Селяни справно віддали все і загін поїхав. Але червоноармійці, виїхавши із села, продали все продовольство і вирішили знову повернутись, щоб повторно зібрати із селян податок. Селяни виявились стійкими: проти червоноармійців піднялися найбільш сміливі, яких пізніше записали в куркулі. На одному подвір'ї

застрочив кулемет, чулися постріли в інших господарствах. І тоді на допомогу червоноармійцям прислали моряків. Повстання було придушено.

3-й учень. Х з'їзд РКП(б) замінив продрозкладку продподатком. Щоб жити краще потрібно було єдине – трудитися. Та цим не злякаєш українського хлібороба. Працювати, хай навіть каторжно, але бути господарем на своїй землі – тільки цього він прагнув віками. І земля-годувальниця своїм дітям-хранителям віддячувала сторицею. Жити стало краще. Вчорашні незаможники відчували себе господарями.

4-й учень. Економічна довідка: середньорічний врожай в країні перевищував рівень 1901-1910 років на 22%.

5-й учень. Але над непом нависла загроза. XVI партконференція ВКП(б) у квітні 1929 року проголосила початок масової колективізації. У селян забирали все: реманент, тягло, у багатьох навіть дрібну худобу і птицю. В результаті селяни різали велику рогату худобу, що призвело до скорочення її поголів'я майже на 15 млн голів. Це була одна з передумов майбутнього голоду.

6-й учень. Найуміліших хазяїв, які повсякденною працею досягли певного достатку, «розкуркулили», тобто фактично пограбували.

1-й учень. Звинувачують свідки.

«Мати залишилася вдома з малолітніми дітьми, бо висилати без господаря в Сибір влада не мала права. Але і на рідній землі багато натерпілись. З хати вигнали, вікна вибили, грубу завалили, одягу розпродали на горе-аукціоні, залишилось тільки те, що мама сховала на полі. Всю худобу, урожай було конфісковано. Ця розправа над сім'єю була здійснена восени, а зиму зимували у хаті без вікон, які забили мішками, наповненими соломною. Спали на соломі, розтрушеній по землі, вкривались старим рядном. А що їли? Те що приносили люди – отак дожили до весни».

2-й учень. Особливо страшною була доля дітей «розкуркулених». Люди розуміли, що маленькі не витримають тяжких випробувань і намагалися залишити їх на рідних, знайомих людей.

3-й учень. Та більшість «розкуркулених» спіткало ще більше лихо – каторга. Їх вивозили на поселення в Сибір цілими сім'ями, без ніяких засобів до існування.

4-й учень. Звинувачують свідки: «Ранком 28 червня нас відправили з Нікополя на станцію Павлопілля. Коли почали садити у вагони, то виявилось, що багато жінок покидали своїх дітей. Вони кричали: «Я їм рідна мати, я не повезу їх на вірну смерть!» До цього їх змусили звістки з Півночі від першої партії розкуркулених. Дехто з них утік і розказував, а інші прислали листи і писали, що майже всі діти вимерли дорогою і на місці...»

5-й учень. Матері, залишаючи своїх дітей на рідній землі, сподівались, що їх виростять односельчани або держава. Сільські активісти збирали дітей з усієї округи і розміщували в одній із сільських рад, звертались із запитом відносно малят до партійних керівників обласного та республіканського рівнів. Відповідь була така: безпомічних малят ні в якому разі не годувати, тому що ці малята «класово ворожі». Якийсь час маленькі діти плакали і,

врешті-решт, згасали голодною смертю. Ховали діточок у братських могилах. Так радянська влада розпочала експерименти голодом на немовлятах.

6-й учень. Людям, яких не розкуркулили, було нелегше. Їх перетворили, по суті, на рабів, примусивши працювати в колгоспах від сходу до заходу сонця. В 1930 р. Москва збільшила хлібозаготівлі в Україні на 11,5% порівняно з 1926-1927 роками.

З урожаю у 23,1 млн т було забрано 7,7 млн т зерна. Такий же план було покладено й 1931 року, хоча колективізація зменшила врожай до 18,3 млн т.

1-й учень. Керівництво України буквально благало Москву про зниження плану заготівель, попереджаючи, що Україна в критичному стані. В 1932 році на III Всеукраїнську конференцію КП(б)У прибувають Каганович і Молотов. У відповідь на скарги М. Скрипника, що в селян «вже нема чого більше забирати, тому що все вичищено під мітлу», сталінські емісари заявили: «жодних поступок чи сумнівів щодо виконання завдань, поставлених партією і радянським урядом не буде». І щоб упокорити селян мерзенна кліка зважилась на сатанинський злочин – планомірне винищення за одну зиму мільйонів людей.

Розпочалась тотальна війна, жорстокішої за яку не знав світ: людей не рубали, не стріляли – у них просто забрали всю їжу, оточили військами і спокійно дивились, як вони повільно, у нестерпних муках помирають із голоду.

Ведучий. Про здійснення геноциду проти українського народу розповідає сторінка «Упокорені голодом» (*перегортається сторінка журналу*).

(Звучить «Реквієм» Моцарта).

1-й учень *(на фоні музики).*

То був страшний навмисний злочин,

Такого ще земля не знала,

Закрили Україні очі

І душу міцно зав'язали.

Сліпу пустили старцювати...

То був такий державний злочин –

Здригнулась навіть мертва Кафа,

Мерцями всіялося поле.

Ні хрестика і ні могили –

То був такий навмисний голод...

2-й учень. Звинувачують свідки: «У 1932 році врожай гарний уродив. Але що було – вибрали. У нас родина велика була, то всі пішли на той світ. У колгоспі люди як мухи мерли – узяв наряд, поїхав в поле, там і кінчився. Стоять воли, а він мертвий. Мене чоловік знайомий врятував – завфермою був, то й мене в радгосп взяв фураж підвозити. То хоч і воші годував, але пухлий не був – пайок давали. Прибігав я в неділю додому – верст 4 з радгоспу було. Іду степом — валяються люди то тут, то там. А дома брати лободу варять. Бувало бурячок украду – принесу додому. І цілують мене і плачуть. Потім приходжу - вже немає когось із хлопчиків чи дівчаток. Тоді

не стало нікого...»

2-й учень. Людям, які вижили, ці роки запам'ятались на все життя. Саме тоді бригади активістів, райкомівські і політвідділівські керівники забирали у селян все до зернини. Витрушували із торбинок, горщиків, викопували із землі в тих, хто заховав там якийсь пуд-два збіжжя.

3-й учень. В 1932 році на полях почали з'являтися селяни, яким нічим було годувати сім'ю, і ножицями зрізати ще зелені колоски. Незабаром це явище набрало масового характеру. 7 серпня Сталін власноруч написав закон «Про охорону соціалістичної власності», який в народі назвали «законом про п'ять колосків», згідно з яким за крадіжку колгоспної чи кооперативної власності виносився розстріл чи позбавлення волі строком на 10 років. Так було відкрито шлях масовим репресіям (*виїзні суди, дике свавілля «буксирних бригад»*) – і одночасно головної в 1932-1933 роках безкровної, «мирної» зброї – голоду.

В Україні хлібозаготівельну кампанію очолив Молотов, який діяв особливо жорстоко. У січні 1933 року Постишев очолив кампанію репресій проти тих комун, які не знаходили в собі достатньо сил для ролі катів власного народу. Протягом року були репресовані або вислані 10 тисяч чоловік із лав КП(б)У. Подвірні обшуки супроводжувались конфіскацією не лише зерна, а й картоплі, сала та інших запасів на зиму. Селяни були позбавлені всього їстівного. У деяких населених пунктах на сільрадах вивішували чорні прапори, що означало: жителів тут вже немає.

4-й учень. Трохи в кращому становищі опинилось місто. Там був не вигідний мор, адже сталінський режим прагнув пожертви світ, а для цього необхідно було створити військово-індустріальну могутність. Ще в 1929 році у містах було запроваджено карткову систему. Люди вистоювали за хлібом по кілька діб. Згодом для робітництва на великих заводах відкрили фабрику-кухні. Вперше в історії село вимирало, а місто мало харчі. Вкрай виснажені люди рвалися, в міста, щоб врятуватись від голодної смерті. Хлібороби паспортів не одержали, то їм суворо заборонялося залишати село.

5-й учень. Звинувачують свідки: «Восени 1932 року мій батько, мати і нас, четверо дітей, виїхали до Московської області. Батько працював сторожем у радгоспі недалеко від Москви. Але весною 1933 року нашу родину органи НКВС силою заставили повернутися в Україну. Батька заарештували там же в Московській області і вислали в Мурманськ на примусові роботи. Менші мої брат і сестра померли з голоду тут, у Богачівці, коли повернулися».

6-й учень. На станціях та дорогах, що вели до міст, з'явилися спеціальні охоронні загони. Кордон із Росією перекрили війська НКВС, які стріляли в натовп селян, що тікали від голодомору.

1-й учень. Здається тільки сліпий міг не побачити трагедію українського народу. І виявляється такі сліпі були. Ці сліпі свідомо дезорієнтовували, з відома радянського керівництва, світову громадськість, що в Україні ніякого голоду не було й немає. Дипломатичні служби західних держав загалом володіли інформацією про ситуацію в Україні в 1932-1933 роках. Проте

страхотливі його масштаби замовчувалися. Крім того, багатьом на Заході складно було повірити, що тоді, як Радянський Союз експортує зерно і відмовляється від продовольчої допомоги, в Україні може лютувати голод. Здійснивши ретельно підготовлені сталінським керівництвом подорожі по СРСР, Бернард Шоу та прем'єр Франції Едуард Ерріо поверталися, захоплено розповідаючи про радянські досягнення і ситих селян. А кореспондент «Нью-Йорк Таймс» Доронті, який у своїх статтях заперечував існування голоду в Україні, навіть був нагороджений Пулітцерівською премією – за глибину і об'єктивність, тверезу оцінку і виняткову ясність його репортажів СРСР. І це в той час, коли в Україні помирало щодня 25 тисяч людей, щогодини – 1000 чоловік, щохвилини – 17 чоловік.

2-й учень. Через понад півстоліття комісія Конгресу США у своїх висновках зазначить, що американський уряд мав достатню і своєчасну інформацію про голод в Україні, але не зробив будь-яких кроків, щоб поліпшити ситуацію. У 1988 році Конгрес США офіційно визнав голодомор 1932-1933 років актом геноциду проти українського народу, а в 2006 році президент США Джордж Буш видав закон про виділення земельної ділянки для будівництва пам'ятника жертвам голодомору в Україні в 1932-1933 роках.

(Учні, які представляли другу сторінку, виходять).

Ведучий. Голодне лихоліття найбільше вразило дітей. Третина всіх померлих від голоду – діти. Вони виявились найменш захищеними, не брали участі у колгоспному виробництві, а відтак, не отримували рятівних 100-300 г хліба на працюючого. За переписом населення 1926 року дітей віком до 4-х років виявилось 16%, тобто у голодному 1933 році їм мало б виповнитися 10 років. Якою була доля дітей у страшні тридцять роки ХХ століття? Про це наступна сторінка нашого журналу – «Діти – жертви голодомору».

(Звучить соната Бетховена. Виходять учні).

1-й учень. Весна... А над селом нависла чорна хмара. Діти не бігають, не граються. Ноги тонесенькі, складені калачиком, великий живіт, між ними голова велика, похилена лицем до землі, а обличчя майже немає, самі зуби зверху. Сидить дитина і гойдається всім тілом: назад-вперед, скільки сидить - стільки гойдається, і безкінечно одна пісня на півголосом: їсти, їсти, їсти... Ні від кого не вимагаючи, ні від матері, ні від батька, а так у простір, у світ – їсти, їсти, їсти.

2-й учень. Неврожай від Бога, а голод від людей – так говорить українське прислів'я. На вулиці лежить хлопчик років десяти. Повз нього йдуть люди: «О, цей вже помер». У відповідь ледь чутний дитячий голосок: «Ні, я ще не помер».

(На сцені лежить дитина. Учень читає вірш «Вічний монолог»).

Я ще не вмер...

Ще промінь в оці грає,

В четвер пішов десятий рік,

Хіба в такому віці помирають?!

Ви тільки поверніть мене на бік,

*До вишеньки,
У колиску ясночолу.
Я чую запах квітів, я не вмер...
А небо стрімко падає до долу.
Тримайте хтось!
Хоча б за коси верб...
Куди ж ви, людоньки,
Куди ж ви, люди, людоньки, куди?
Я ще не вмер.
Усі проходять мимо.
А житечко моє таке густе.
А мамина рука іще гаряча.
Вам стане соромно колись за те,
Та я вже цього не побачу.*

3-й учень. Виявом дитячої смертності не займався ніхто. В Україні було 55 тисяч сіл і в кожному помирали діти.

4-й учень. Звинувачують свідки: «У Дмитра Гаврилюка було п'ятеро синів і троє дівчат. Хлопці були здорові, як дуби, але вже почали пухнути.

Батько договорився з родичем поїхати в місто. Там, на срібло, яке привезли із заробітків, купили 2 мішки висівок, і вночі, щоб ніхто не бачив, приїхали додому. То вже в Гаврилюків всі померли - і батько, і мати, і діти, один Сашко зостався живий. А Олексійка вбив сусід, бо хлопець заліз до нього в хату і виїв суп, що стояв на печі».

Голос. Хто це? Чий голос щоночі просить: «Хлібця! Хлібчика дай, мамо! Крихітку хлібця!».

(Сценка. Маленький хлопчик простягає руки до ікони).

Бозю! Що там у тебе в руці?

Дай мені, Бозю, хоч соломинку...

Щоб не втонути в Голодній Ріці.

Бачиш, мій Бозю, я – це дитинка.

То ж підрости хоч би трохи бодай.

Світу не бачив ще білого, Бозю,

Я – пташенятко прибите в дорозі.

Хоч би одненьку пір'їнку дай,

Тато і мама холодні мерці.

Бозю, зроби, щоби їсти не хтілось!

Холодно, Бозю,

Сніг дуже білий,

Бозю, що там у тебе в руці!..

1-й учень. Щоб не дивитись на муки своїх дітей, матері прискорювали сумний кінець. Натопивши маковинням хату, закрила ляду мати. І на ранок усі діти мертві.

Читець.

Спіте, діти, спіте міцно,

Янгол Божий на порозі,

*Вже не буде їсти хтітись,
І не будуть пухнуть ноги.
Натопила маковинням,
Затулила лядку й комин,
І в тумані темно-синім,
Заспівала колискову:
Спи, синочок, горе-ласку,
Засинай... навіки, доню.*

(Звучить «Соната» Бетховена).

Ведучий. Та найстрашніше було інше. Були такі, що збожеволівши від голоду, різали та варили трупи, вбивали власних дітей та варили їх.

Читець.

*Той крик за мною женеться
Боїться не глуму, не хижого звіра,
Боїться не смерті у сум – неврожай.
А крику дитини, яку вона з'їла:
– Не ріж мене, мамо, не ріж, не вбивай!
Як сталося – не знає.
Як бути – не знає,
Провал, божевілля – сокира і ніж,
Та жах пам'ятає і крик пам'ятає:
– Не ріж мене, мамо, матусю, не ріж.*

2-й учень. Звинувачують свідки: «Олександра Р. порізала і з'їла своїх дітей Лукійку і Петрика, таке ж учинила зі своїми дітьми Настя М.: вона варила людське м'ясо, робила котлети і носила продавати на базар. Гапка Д., батькова сестра, призналась, що з'їла хлопчика. А кістки закопала під полом».

3-й учень. У кожному селі люди пам'ятають подібні речі. Те, що творилось тоді в Україні здоровий глузд відмовлявся розуміти, але так було.

Людоїдів найчастіше розстрілювали або закопували живцем. Але тих, кого треба було закопати першим, тих, хто примусив збожеволіти від голоду, їсти людське м'ясо, – не зачепили не тоді, ні потім. Так вони жили й живуть. Умирили і вмирають у достатку й почестях.

(Учні виходять).

1-й учень. Звинувачують свідки: «Страшний був голод 32-33 років. Зерно, яке було у нас, все забрали, їсти не мали що. Щоб не померти з голоду, ми продали одне-єдине рядно, купили гнилої бараболки. З тої бараболі ми пекли млинці. У нашого сусіда померла з голоду сестра...»

2-й учень. «Коли був голод мені було всього 3 роки. І про ті страшні роки мені розповідала мати. їсти не було що. Люди рвали бурячиння, лопухи, розбавляли водою і пекли млинці. Лопухи рвали на кусочки, додавали наметеного пилу і варили борщ. Люди обдирали з дерев клей, зривали акацію і їли її. Померли з голоду Лук'янчук Василь, баба Олита, баба Палана, дід Матвій, дядько Матвій, Іван, тітка Гашка...»

3-й учень. «У Самгородку ще не був такий голод, як у інших областях.

Особливо був великий голод у Херсоні, звідки йшли та йшли люди у наше село. Вони міняли хустки, посуд та інше на їжу. У сім'ю Пшеничних прийшла жінка, яка міняла маленький гладущик на два столових бурячки. У Пшеничних було що їсти, вони мали квашену капусту, маленьку бараболюку, їм не треба було того гладущика. Але Ольга пожаліла жінку і обмінялась. Коли Ольга винесла той бурячок, жінка жадібно вихопила його з рук і відразу з'їла. Пшенична Ольга зберегла той гладущик до цих пір, він стоїть на полиці, і як гляне Ольга на нього, так і підступають до очей сльози...»

(Звучить «Соната» Бетховена).

Ведучий. І в радянські часи знаходились небайдужі й сміливі люди, які намагались сказати правду та привернути увагу громадськості. Наступна сторінка нашого журналу має назву: «Дзвін на сполох».

1-й учень. Письменника Василя Барку дуже тривожило, що радянська влада змушувала українців забути і не згадувати про страшний 1933-й. У тридцятьу річницю голодомору Василь Барка звернувся з відкритим листом «До радянських письменників в Україні», у якому просив підняти наболіле питання у художніх творах, а також дивувався їхній мовчанці стосовно реабілітації одного з керівників штучного винищення українців П. Постишева.

«Чому на роковини цієї найбільшої трагедії в історії України не дано дозволу ці жертви згадати і вшанувати їх терпіння, а реабілітовано якраз того, хто здійснив розправи».

Барка не жив в Україні в 1932-1933 роках, але й Кубань, де мешкало чимало українців, теж морили голодом у ті часи. Молоде подружжя (*Барка одружився в 1932 році*) восени 1933 року, дочекавшись первістка Юрія, не уявляло, яким важким для кубанців буде цей рік.

Основою для роману «Жовтий князь» послужили особисті спогади одного земляка, який описав долю близької йому родини. Письменник дав цій родині прізвище Катранників, але все, що судилось уявою письменника пережити цій родині, він бачив на власні очі, пережив сам, чув від очевидців. У 1933 році Василь Барка відвідав родину свого брата на Полтавщині і був вражений до глибини душі тим лихоліттям, яке випало на його долю на Кубані в 1934 році. Бачив він, як гниють під дощем гори зерна, як божевільні від голоду люди поїдають рідних і чужих, як німотно мовчать хати, з яких доноситься солодкий трупний запах.

Вчителька української мови та літератури.

Послухайте уривок із повісті «Переднівок. 1933» письменника Аполлінарія Міцкевича.

«Слово честі, матусю, я, коли виїжджав із Вапнярки, то мав п'ятеро хлібенят. Одне там, у фаєтоні, три тут, а одне... Проїжджали якесь село тут уже, перед Паланкою, Білоусівка чи Гути, ні, Білоусівка, – дядько Сашко провів праворуч по паску, де був револьвер у кобурі, – то я віддав одне хлібня, мамусю. Змушений був віддати. Хлопчина, він глянув на мене, – трохи старший за Польку, ну років десяти, як мій Петро, заліз на стару грушу і ніяк не злазить, і народ зібрався, наші товариші там, довелося посвідчення

пред'явити, мамусю. Не злазить, бо... Що воно пережило, бідне дитя!

– Ти, Сашо, їж, будь ласка! Розкажеш потім.

– То ж слухайте, мамо, що те сердешне мені оповіло, коли я взяв хлібину і підійшов під ту стару грушу, і воно, бідолашне, злізло – злізло на хліб. Як звірятко накинулось на хліб і мене вхопило за руку і не випуска. Коли вже попоїв хлопчик, то помалу мені вдалося перепоручити його ітшим товаришам. Каже, що лишилися тільки він, брат Михась і мама. Тата десь не було, а сестра Ксеня й три брати померли з голоду. То вони з Михасем рачкували біля хати, обчімкували кашку з лободи і іли, а мати лежала на долівці і ледь стогнала. Ніде нікого й нічого. Собак, котів поїли. Коли-неколи люди проносили у рядні щось по вулиці. З тієї порваної ряднини звисала жовта рука чи нога. Мерці. Наївшись лободяної кашки, вони лягали під призьбою і грілися. Млоїло, та інколи вони засинали. Чи так забувалися. Якось з вечора мати попрохала, аби Михась ліг з ними, бо Толик з братом спали на печі. Вранці він прокидається - Михася нема, а мама сидить на лаві під вікном і так чудно дивиться на нього. Щось кинуло ним із печі. Він плигнув на піл, а з полу на долівку, і лише тоді вгледів, що мати гладить закривавлену голову брата. А тільки під лавою. Хлопець як шугонув до дверей – де й сила взялася! «Куди ти? Зараз наїмось...» – почув услід... Не втямить і досі, як вискочив на двір, як заліз у високе й густе лободиння за путівником, як домізкувався виплазувати на стару грушу. Два дні курився з їхньої хати дим. Два дні сидів він на тому конурі. Куняв потрошку, але не злазив... А на третій день мама з сокирою підійшла до груші. Почала рубати...».

(Звучить «Соната» Бетховена).

Ведучий. Остання сторінка нашого журналу: «Засвіти свою свічку».

Читець.

*У той рік заанімили зозулі,
Накувавши знедолений вік,
Наші ноги розпухлі узули
В кирзаки-різаки у той рік.
У той рік мати рідну дитину
Клала в яму, копнувши під бік,
Без труни, загорнувши в ряднину...
А на ранок – помер чоловік.
У той рік і гілля й коріння –
Все троцив буревій навкруги.
І стоїть ще й тепер Україна,
Як скорботна німа край могил.*

1-й учень. Голодомор забрав мільйони людей. Кількість жертв голодомору – від 3,5 до 5 млн чоловік, є й інші дані – 8-9 млн чоловік. За підрахунками Роберта Конквеста (*СПИА*), у 1926 році в СРСР проживало 31,2 млн українців, а за переписом 1939 року – лише 28 млн.

2-й учень. Попелом лежать ці мільйони у нас під ногами. Гарячим пекучим попелом. І багатьом вже не дає спокою той спопелілий біль предків.

Аби перестав пропікати серце, аби упокоївся врешті прах замордованих режимом рідних і близьких наших, маємо затаврувати прокляттям непростених катів, уже мертвих, а особливо – ще живих.

3-й учень. Хай простять нам наше безпам'ятство всі жертви голодомору, що лежать у сирій землі.

4-й учень. З давніх часів люди очищувались вогнем. Запалювали свічку і мовчки клялися, що пам'ятають, що не забудуть. І тягар із душі спадав.

(Учениця підходить до столика і запалює свічку. Звучить «Реквієм»).

Читець.

*Не звільняється пам'ять,
Відлунює знову роками.
Я зітхну... запалю обгорілу свічу,
Помічаю: не замки - твердині, не храми –
Зкам'янілий чорнозем –
Потріскані стіни плачу.
Піднялись, озиваються в десятиліттях
З долини, аж немов з кам'яної гори
Надійшли. Придивлюсь:
Вкраїна, ХХ століття.
І не рік, а криваве клеймо – «33».*

Вчитель української мови та літератури. Ми живемо в інший час і не причетні до тих страшних часів. Тому так важко достукатися до сердець нині сущих. Тож запалімо свічки.

(Запалюють свічки).

Вчитель історії. Коли наша розповідь дійшла до вашого серця, то перед цією свічкою скажіть слова, які згуртують нас – «пам'ять та віра».

Наша пам'ять про тих, хто не встиг запалити свічку. Запалімо свічку, хай її побачать ті, хто став зорями.

(Запалює свічку).

Учні і всі присутні запалюють свічки. Звучить метроном – хвилина мовчання. Звучить Гімн «Боже, великий, єдиний».

Матеріал використано з інтернет-джерела: <http://erudyt.net/vixovni-zaxodi/ukraina-yedina-kraina/patriotychni-stsenariji-vyhovnyh-zahodiv-na-rizni-istorychni-daty.html>